

О. В. Лепьохін,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри управління фінансово-економічною безпекою
і проектами, Запорізький національний університет
С. Є. Клименко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри управління фінансово-економічною безпекою
і проектами, Запорізький національний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.7.59

ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ ФАКТОРІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

O. Lepokhin,
PhD in Economics, associate professor, Head of management of financial
and economic security and projects, Zaporizhzhya National University
S. Klymenko,
PhD in Economics, associate professor of management of financial
and economic security and projects, Zaporizhzhya National University

THE CONTENT AND FEATURES OF PROVIDING ECONOMIC SECURITY OF THE STATE
IN THE CONTEXT OF THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION FACTORS
OF THE WORLD ECONOMY

У статті здійснено дослідження закономірностей еволюції наукового розуміння сутності економічної безпеки держави у забезпеченні національних інтересів в контексті посилення факторів глобалізації світової економіки. Розглядаючи економічну безпеку як забезпечення умов, що захищають сталий прогресивний розвиток національної економіки, доведена необхідність розмежувати стратегію її забезпечення на стратегію захисту, спрямовану на досягнення необхідної економічної незалежності і стратегію наступу, метою якої є забезпечення прогресуючої структурної взаємодії національної економіки зі світовим господарством. Крім того, в межах стратегії забезпечення економічної безпеки держави необхідно виокремити ресурсну та технологічну компоненти як об'єкти цілеспрямованого впливу. Сьогодні технологічна безпека набуває системного характеру розуміння логіки й закономірностей господарської еволюції окремих країн у контексті характеру взаємозалежності між учасниками глобальної економіки.

The article deals with the regularities of the evolution of the scientific understanding of the essence of the economic security of the state in securing national interests in the context of strengthening the factors of globalization of the world economy.

In developing the national policy in the field of economic security, the country can not be abandoned from existing in the global economic system certain objective factors, which by virtue of which advance development of the economies of individual countries is supported, including by subjugating their interests to economies of other countries. The development of an effective strategy for economic

security involves the study of global trends in the development of the world economic system, the identification of the most vulnerable parts of the national economy, taking into account the laws of its transformation in the process of interaction with the world economic system and a clear definition of the country's priority interests in the economy.

Considering economic security as ensuring the conditions protecting the sustainable progressive development of the national economy, the necessity to delineate the strategy of its provision into a strategy of protection aimed at achieving the necessary economic independence and a strategy of offensive, the purpose of which is to ensure progressive structural interaction of the national economy with the world economy. In addition, within the framework of the strategy of ensuring economic security of the state, it is necessary to distinguish resource and technological components as objects of targeted influence. Today, technological security acquires a systematic understanding of the logic and regularities of the economic evolution of individual countries in the context of the nature of the interdependence between the participants in the global economy.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, глобальна економіка, стратегія, національні інтереси.

Key words: economic security, national security, global economy, strategy, national interests.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні забезпечення економічної безпеки для України є однією з найактуальніших соціально-економічних і політичних проблем. Крім інших, в умовах глобалізації, відкритої та прихованої економічної агресії більш розвинутих країн проблема забезпечення національної економічної безпеки набуває першорядної важливості і розглядати цю проблему для України необхідно саме в контексті глобалізації економіки.

Господарська глобалізація, починаючи з 1990-х рр. призвела до того, що світовий економічний простір трансформується в цілісну глобальну систему, в якій національні господарства стають складовими єдиного економічного організму. В результаті зникає межа між внутрішнім і зовнішнім середовищем діяльності, принципово змінюється співвідношення впливу ендегенних та екзогенних факторів на траєкторію розвитку окремих національних господарств.

У зв'язку з цим, виняткового значення набуває структурний аспект взаємодії національної економіки з економікою глобальною. Виникає необхідність усвідомлення проблеми забезпечення економічної безпеки країни, за умов визначального фактору об'єктивності відтворювальних трансформацій національних економік в процесі перетворення світової економіки в єдиний економічний простір, що розвивається за своїми власними законами. Без урахування закономірностей функціонування глобальної економічної системи, тенденцій її розвитку і чинників диференціації окремих економік за рівнем розвитку в межах глобальної усі напрацювання у сфері забезпечення економічної безпеки України будуть малоефективними.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика визначення, діагностики та забезпечення економічної безпеки держави постійно перебуває останні десятиліття є надзвичайно актуальною для вітчизняних та зарубіжних науковців. Важливу роль у теоретичному й емпіричному дослідженні цієї проблеми відіграють праці провідних західних учених, а саме: Т. Аллісона, Дж. К. Ван Хорна, Х. Маховські, Х. Маула, Т. Парсонса, Г. Тостера, Й. Шумпетера та ін. У вітчизняному науковому просторі ґрунтовні дослідження різних аспектів національної економічної безпеки здійснено у працях С. Блохіна, В. Богомоллова, С. Воробйова, І. Губаревої, Б. Губського, А. Крамаренка, І. Мішиної, О. Новікової, О. Олейнікова, Г. Пастернак-Таранушенко, Р. Покотиленко, В. Пономаренко, А. Рудницького, А. Сундука, А. Сухорукова, В. Шлемко та ін. Дослідження механізмів забезпечення економічної безпеки України та інших країн в умовах глобалізації присвячені праці В.Г. Андрійчука, П. Баранай, Є.М. Білоусова, З.В. Гбура, О.Є. Денисова, М.П. Денисенко, М.В. Желіховської, К.С. Колеснікової, М.В. Корж, З.О. Луцишина, Л.М. Письмаченко, Є.М. Рудніченко та інші.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНОЇ ПРОБЛЕМИ

Не зважаючи на ґрунтовність наукового опрацювання проблематики економічної безпеки ряд її аспектів не отримали належного вивчення або потребують подальшого уточнення і розвитку. Так, у науковій літературі розгляд внутрішніх загроз економічній безпеці держав є домінуючим. Проте в умовах мінливого середовища глобальної економіки, військової та економічної агресії

Російської Федерації проти України дослідження механізмів забезпечення її економічної безпеки в контексті досягнення національних інтересів набуває першорядної актуальності.

МЕТОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

На підставі узагальнення еволюції розуміння сутності економічної безпеки держави визначити вплив факторів глобалізації світової економіки на стратегію забезпечення національних інтересів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Такі поняття, як "національна безпека" та "економічна безпека держави", стали вживатися в усьому світі відносно недавно. Поява в науковому лексиконі категорії "національна безпека" пов'язують з ім'ям президента США Теодора Рузвельта (1901—1909 рр.). У своєму посланні Конгресу Сполучених Штатів в 1904 р. він обґрунтував військову операцію "Панамської кризи" інтересами національної безпеки США [1].

Але тільки через кілька десятиріч цей термін став предметом найпильнішого дослідження західних політологів і економістів. Їх зусиллями в поняття "національна безпека" вкладався усе ширший зміст, суть якого охоплює усі дії, за допомогою яких суспільство може забезпечити свою життєздатність і здійснити свої завдання на міжнародній арені. Найбільший теоретичний внесок в розробку цього поняття вніс патріарх американської політології, основоположник школи "політичного реалізму" Г. Моргентау, висновки якого вперше дали можливість винести проблему безпеки країни за рамки військової безпеки.

У 1947 році у США був прийнятий перший в світі документ з національної безпеки, а саме закон "Про національну безпеку", і утворено Раду національної безпеки при Президентові США, якій було доручено обґрунтування рішень, що стосуються зовнішньої, економічної та оборонної політики. Згодом президентом США Дж. Кеннеді було заявлено, що "в політиці Сполучених Штатів Америки не існує окремо взятій політики ні в обороні, ні в дипломатії — всі вони зведені в єдину політику національної безпеки" [2].

Рада національної безпеки США функціонує донині і здійснює (за допомогою широкого кола науковців) формування Стратегії національної безпеки США, відповідно до якої будується уся державна політика. Відповідно до закону США про реорганізацію оборони, прийнятому у 1986 р. (закон Голдвотера-Ніколса), кожна адміністрація США зобов'язана надавати конгресу цей документ, скоригований з урахуванням як поточного стану національної безпеки, так і свого концептуального бачення проблеми. Виконавча гілка влади повинна дотримуватися положень цієї стратегії в своїй практичній діяльності й нести відповідальність як за проміжні результати її реалізації, так і за виконання в повному обсязі взятих на себе перед нацією зобов'язань в сфері забезпечення безпеки. Останній варіант Стратегії національної безпеки США був прийнятий у серпні 2017 р. [3].

Структура Стратегії національної безпеки США в повній мірі відображає сучасний підхід до розуміння сутності безпеки США.

По-перше, документ містить оцінку внутрішньої та міжнародної обстановки. У ньому є аналіз відповідних фактів та інформації, прогнозуються майбутні тенденції світового розвитку, визначається мотивація основних діючих суб'єктів як всередині країни, так і за кордоном.

По-друге, визначено національні інтереси, основні з яких — незалежність, національний добробут і процвітання, а також існуючі та потенційні загрози цим інтересам.

По-третє, визначено завдання зовнішньої політики, зумовлені національними інтересами і необхідністю усунення існуючих їм загроз.

Структура документу засвідчує, що вагомою складовою національної безпеки, а багато в чому і її основою, є економічна безпека.

Відзначимо, що практично в усіх доповідях президентів США про стратегію національної безпеки завжди використовується формула — "Національна безпека і економічна міць невіддільні одна від одної" [4].

Саме поняття "економічна безпека" вперше з'явилося також у США в період "Великої депресії" 1930-х років. У "Новому курсі" економічної політики президента Франкліна Рузвельта наголос був зроблений на "економічну безпеку індивідуума як основи забезпечення економічної безпеки держави і суспільства в цілому". Під забезпеченням економічної безпеки тоді розумівся комплекс надзвичайних заходів з виведення економіки країни з економічної кризи. Основними напрямками "Нового курсу" були заходи, спрямовані на стабілізацію зростання цін і заробітної плати, організацію громадських робіт з метою зниження безробіття і планування економічного розвитку [5].

Для координації роботи в рамках "Нового курсу" щодо нормалізації соціально-політичної ситуації в країні рішенням Ф. Рузвельта 29 червня 1934 р. був утворений федеральний Комітет з економічної безпеки. Після подолання економічної кризи комітет припинив свою діяльність, проте у 1994 р., він був відтворений під назвою Національна економічна рада, і в грудні 1995 р. підготував меморандум, в якому містився основний зміст Національної програми забезпечення економічної безпеки. Під забезпеченням економічної безпеки тепер уже розумілися заходи зі збереження економічної потужності США. Основними цілями забезпечення економічної безпеки визначалися забезпечення економічних інтересів США в конкурентній боротьбі з суперниками на світовій арені, захист лідируючих позицій США в технологічних сферах. Результатом реалізації програми стало створення взаємопов'язаної в усіх її елементах системи економічної безпеки, спрямованої на забезпечення економічних інтересів країни.

Слідом за США розробку стратегій своєї національної безпеки (під різними назвами — доктрина, стратегія, концепція) почали здійснювати країни Західної Європи і Японія [6]. У відповідний документ обов'язково включався зовнішньоекономічний блок, спрямований на забезпечення економічної безпеки країни [7].

Проблема безпеки в новому, більш широкому аспекті (з акцентом на економічну безпеку) стала предметом широкого обговорення і на державних рівнях, і серед

науковців, і в міжнародних неурядових організаціях. Зокрема ООН, усвідомлюючи зростаючу роль економічної компоненти у забезпеченні міжнародної безпеки, на VI спеціальній сесії Генеральної Асамблеї в травні 1974 р. прийняла Декларацію щодо встановлення нового міжнародного економічного порядку і Програму дій із його встановлення, а на XXIX сесії в грудні 1974 р. затвердила Хартію економічних прав та обов'язків держав. Ці документи декларують необхідність пом'якшення не лише військового і політичного, а й економічного протистояння в умовах зростаючої економічної взаємозалежності. Їх основна суть полягає в тому, що новий міжнародний економічний порядок повинен бути заснований на справедливості, суверенній рівності, спільності інтересів і співпраці усіх держав, незалежно від соціально-економічних систем. Він повинен покінути із зростаючим розривом між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, забезпечити більш швидкий економічний розвиток в світі й справедливість нинішньому та майбутньому поколінням [8]. Зазначені документи були прийняті за ініціативою країн, що розвиваються і спрямовані на захист їх економічної безпеки.

Слід наголосити, що в основі ефективної стратегії економічної безпеки країни, що адекватно реагує на світові процеси, повинна лежати саме економічна компонента геополітики — геоекономіка. У ракурсі геоекономічного підходу на перше місце ставиться об'єктивність відтворювальних трансформацій національної економіки в процесі її включення як складової в єдиний економічний організм, і тому мають бути враховані закономірності формування геоекономічного простору й тенденції його розвитку.

Знання тенденцій та перспектив розвитку геоекономічного простору дають можливість більш чітко визначитися із орієнтирами ефективної стратегії економічної безпеки, спрямованої на функціонування національної економіки в світовій геоекономічній системі, яка б забезпечила їй повноправну участь у створенні і розподілі світового доходу.

У такому змісті потребує уточнення розуміння суті економічної безпеки та її компонентів. У працях вітчизняних економістів поки зустрічаються лише поодинокі визначення економічної безпеки, в яких, в першу чергу, відображається її зв'язок з інтеграцією національної економіки в зовнішнє середовище. Проте проблема полягає у конкретизації необхідних умов, що забезпечують захищеність національної економіки.

Німецький фахівець у сфері зовнішньоекономічних відносин Х. Мауль визначає економічну безпеку як відсутність гострої загрози мінімально прийнятному рівню основних цінностей, які нація вважає першочергово необхідними. Ця загроза виникає у тому випадку, коли зовнішньоекономічні параметри змінюються настільки, що виникають умови, здатні зруйнувати існуючу соціально-політичну систему, при цьому хтось або щось загрожує відторгненням від першорядних цінностей [9].

На думку Х. Маховскі, економічна безпека являє собою досягнення високого ступеня незалежності від партнерів по життєво важливим економічним парамет-

рам, тобто таким, які в разі їх порушення впливають на свободу вибору в політичних рішеннях, неприйнятних з комерційної точки зору [10].

При розумінні економічної безпеки як забезпечення умов, що захищають сталий розвиток національної економіки, включення в її внутрішню структуру економічної незалежності є безумовно необхідним. Проте зауважимо, що ефективний підхід до забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізації, крім забезпечення необхідного рівня економічної незалежності (як лінії захисту), передбачає розробку наступальної економічної стратегії в зовнішньому просторі, що дає можливість знизити рівень економічних загроз у майбутньому.

Звернемо увагу, що в якості умови реалізації стратегії національної безпеки США, виділена здатність американської адміністрації забезпечувати економічне лідерство країни в світі. Лідерство США у світових економічних процесах визначаються як життєво важливий фактор забезпечення національної безпеки [3].

Таким чином, при розробці національної політики у сфері забезпечення економічної безпеки країни не можна абстрагуватися від існуючих в глобальній економічній системі певних об'єктивних чинників, у силу яких випереджаючий розвиток економік окремих країн підтримується, в тому числі, за рахунок підпорядкування їх інтересам економік інших країн. І ці фактори мають прямий зв'язок з місцем розташування країни в системі міжнародного розподілу праці [11]. Різна спеціалізація в системі міжнародної торгівлі призводить до різного фізичного наповнення ВВП країн, від якого залежать якісні характеристики економічного розвитку і її стійкість.

Відповідно, основою створення середовища безпеки є така "убудованість" національної економіки у світове господарство, яка стимулює її прогресивний розвиток, а не перетворює зовнішньоекономічні зв'язки у дестабілізуючий фактор. У прагненні до такої "убудованості" і повинна полягати довгострокова стратегія країни у геоекономічному просторі [12].

Розробка ефективної стратегії економічної безпеки передбачає вивчення глобальних тенденцій розвитку світової економічної системи, визначення найбільш вразливих ділянок національної економіки з урахуванням закономірностей її трансформації в процесі взаємодії із світовою господарською системою і чітке визначення пріоритетних інтересів країни у сфері економіки.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розглядаючи економічну безпеку як забезпечення умов, що захищають сталий прогресивний розвиток національної економіки, в її стратегії можна виокремити два взаємопов'язаних напрями: стратегію захисту, яка передбачає забезпечення необхідної економічної незалежності; наступальну стратегію, метою якої є забезпечення прогресуючої структурної взаємодії національної економіки зі світовим господарством.

Відсутність чіткої класифікації компонентів економічної безпеки розмиває її сутність, тягне за собою не-

адекватні уявлення про механізми її забезпечення, сприяє не вірним розрахунками кризового потенціалу економічної системи. В межах економічної безпеки необхідно розглядати взаємозв'язок двох напрямків стратегії її забезпечення, а саме: ресурсну і технологічну безпеку. Обґрунтування визначальної ролі технологічної безпеки набуває системного характеру при вивченні тих теорій економічного розвитку, які дають можливість виявити логіку й закономірності господарської еволюції окремих країн і всього світового господарства і проаналізувати типологічну спрямованість національного економічного розвитку в контексті характеру взаємозалежності між учасниками глобальної економіки.

Література:

1. Тихоненко І.В. Стратегія національної безпеки США як інструмент підтримки глобального лідерства та міжнародного порядку за адміністрації Б. Обами та Д. Трампа. Політичне життя. — 2018. — № 1. — С. 158—163.
2. Абдуліна Т.Г. Теоретичні та практичні аспекти функціонування системи національної безпеки США — досвід для України. Грани. — 2014. — № 9. — С. 82—86.
3. Вонсович О. С. Стратегія національної безпеки США 2017 р.: нові підходи щодо боротьби із пріоритетними викликами та загрозами. Гілея: науковий вісник. — 2018. — Вип. 129. — С. 332—334.
4. Гбур З. В. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки держави. Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 11. — С. 111—115.
5. Денисенко М. П., Колісниченко П. Т. Зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки. Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 6. — С. 15—19.
6. Овчаренко Ю. Державна політика забезпечення національної безпеки в країнах Європейського Союзу: досвід для України. Актуальні проблеми державного управління. — 2010. — Вип. 4. — С. 127—130.
7. Літвін Л.А. Моделі національної безпеки: досвід для України. Політичне життя. — 2017. — № 1—2. — С. 107—110.
8. Білоусов Є.М. Глобалізація та економічна безпека держави (теоретико-правові аспекти. Право та інновації. — 2014. — № 3. — С. 77—82.
9. Maull H. Raw materials, energy and Western security. L., 1984.
10. Machovski H. Ost-West Handel: Entwicklung. Interessenlagen, Aussichten.. Aus Politik u Zeitgeschichte. Bonn: 1985.
11. Рудніченко Є. М. Гавловська Н. І., Гавловська В.І. Глобалізація, імпортозаміщення та економічна безпека держави: взаємовплив і взаємозалежність. Бізнес Інформ. — 2018. — № 4. — С. 26—32.
12. Колеснікова К.С., Маліновська І.А., Чабаров В.О. Економічна безпека України в контексті глобалізаційних викликів. Молодий вчений. — 2018. — № 3 (1). — С. 351—354.
13. Tykhonenko, I. V. (2018), Stratehiia natsionalnoi bezpeky SShA yak instrument pidtrymky hlobalnoho liderstva ta mizhnarodnoho poriadku za adminstratsii B. Obamy ta D. Trampa [National Security Strategy of the USA as an Instrument for Supporting Global Leadership and International Order of Administration by B. Obama and D. Trump]. Politychne zhyttia [Political life]. 2018. no. 1. pp. 158—163.
14. Abdulina, T. H. (2014), Teoretychni ta praktychni aspekty funktsionuvannia systemy natsionalnoi bezpeky SShA — dosvid dlia Ukrainy [Theoretical and practical aspects of the functioning of the US national security system — experience for Ukraine]. Hrani [edges]. 2014. no. 9. pp. 82—86.
15. Vonsovych, O. S. (2018), Stratehiia natsionalnoi bezpeky SShA 2017 r.: novi pidkhody shchodo borotby iz priorytetnyimi vyklykamy ta zahrozamy [The Strategy of National Security of the USA 2017: New Approaches to Addressing Priority Challenges and Threats]. Hileia: naukovyi visnyk [Gilea: Scientific Bulletin]. 2018. vol. 129. pp. 332—334.
16. Hbur, Z. V. (2018), Zarubizhnyi dosvid zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Foreign experience in ensuring the economic security of the state]. Investytsii: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience]. 2018. no. 11. pp. 111—115.
17. Denysenko, M. P. Kolisnichenko, P. T. (2017), Zarubizhnyi dosvid rehuliuвання ekonomichnoi bezpeky [Foreign experience in regulation of economic security]. Investytsii: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience]. 2017. no. 6. pp. 15—19.
18. Ovcharenko, Yu. (2010), Derzhavna polityka zabezpechennia natsionalnoi bezpeky v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: dosvid dlia Ukrainy [State policy of ensuring national security in the countries of the European Union: experience for Ukraine]. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia [Actual problems of public administration]. 2010. vol. 4. pp. 127—130.
19. Litvin, L. A. (2017), Modeli natsionalnoi bezpeky: dosvid dlia Ukrainy [National security models: experience for Ukraine]. Politychne zhyttia [Political life]. 2017. no. 1—2. pp. 107—110.
20. Bilousov, Ye. M. (2014), Hlobalizatsiia ta ekonomichna bezpeka derzhavy (teoretyko-pravovi aspekty [Globalization and economic security of the state (theoretical and legal aspects). Pravo ta innovatsii [Law and innovations]. 2014. no. 3. pp. 77—82.
21. Maull, H. (1984), Raw materials, energy and Western security. L., 1984. (in Great Britain)
22. Machovski, H. (1985), Ost-West Handel: Entwicklung. Interessenlagen, Aussichten. Aus Politik u Zeitgeschichte. Bonn: 1985. (in Germany)
23. Rudnichenko, Ye. M. Havlovskaya, N. I. Havlovskaya, V. I. (2018), Hlobalizatsiia, importozamishchennia ta ekonomichna bezpeka derzhavy: vzaïemovplyv i vzaïmozalezhnist [Globalization, import substitution and economic security of the state: mutual influence and interdependence]. Biznes Inform [Business Inform]. 2018. no. 4. pp. 26—32.
24. Kolesnikova, K. S. Malinovska, I. A. Chabarov, V. O. (2018), Ekonomichna bezpeka Ukrainy v konteksti hlobalizatsiinykh vyklykiv [Economic Security of Ukraine in the Context of Globalization Challenges]. Molodyi vchenyi [Young scientist]. 2018. no. 3 (1). pp. 351—354.

References:

1. Tykhonenko, I. V. (2018), Stratehiia natsionalnoi bezpeky SShA yak instrument pidtrymky hlobalnoho liderstva ta mizhnarodnoho poriadku za adminstratsii

1. Tykhonenko, I. V. (2018), Stratehiia natsionalnoi bezpeky SShA yak instrument pidtrymky hlobalnoho liderstva ta mizhnarodnoho poriadku za adminstratsii